

„POZDNÍ DOBA“ A TZV. NIHILISMUS

ETF, let.sem. 1996-97

14.02.
21.02. nihilismus jako nálada, pocit, reflexe, životní zaměření (Havel, dop.)
28.02. Havel – pokračov. (zkráceno na hodinu, odchod na zased. senátu)
07.03. Nietzsche, „Vůli k moci“ – překlad, výklad
14.03. Sybe Schaap
21.03.
28.03. volno
04.04. volno
11.04. Sybe Schaap
18.04.
25.04.
02.05.
09.05. volno
16.05. Sybe Schaap
23.05.
30.05.
06.06.
13.06.

ETF, 14.02.97

0.01

Citát z Nietzsche: a) Bůh je mrtev – a vy jste ho zabili! b) tak dlouho – a žádný nový bůh!

Havel, dopis č.

ETF, 21.02.97

1.01

Podrobné čtení citátu z Heřmanických dopisů (části dopisů Olze)

1.02

Tzv. „fenomén“ ostrůvků smysluplnosti uprostřed propasti nicoty

1.03

rozdíl mezi „úkazem“ a „jevem“: když se něco ukazuje, není třeba diváka, kterému se to ukazuje; jevení však je možné jen tam, kde je někdo, komu se to může jevit, vyjevovat (Rádl: živé bytosti jsou neviditelné)

1.04

důležitost rozlišování mezi věcmi, které jsou vidět, a mezi ne-věcmi, které nejsou vidět, ale jsou skutečné (konkrétně: mezera až propast – může být fenoménem?)

1.05

situace se obrací: je jedna veliká propast – a v ní maličké „mezírky“ v nicotě: mezírky ostrůvků smysluplnosti – ale tak to vidí H. od počátku, je to *jeho* vidění (poukaz na existencialisty!)

Nietzsche, Vůle k moci (vl. Nachlaß)

ETF, 7.03.97

3.01

Formule „nihilismus stojí přede dveřmi“ může mít dvojí smysl: 1) nihilismus teprve přichází, ještě tu nebyl (a proto vrhá dlouhé stíny jakoby z budoucnosti), 2) přede dveřmi stojí nihilismus, který tu už dávno byl, ale teď přichází také k našim dveřím. Musíme rozhodnout, v jakém smyslu tomu máme rozumět u Nietzsche. Hned však mluví o „hostu“, dokonce o nejnevíтанějším hostu: host vždycky přichází odněkud. Host není žádná „novinka“ – nové je pouze to, že přichází a že přichází k nám, k našim dveřím. Metaforická fráze „před dveřmi“ nám také připomíná známé „Hannibal ante portas“ – porta = nejen brána, ale také dveře. „Dlouhé stíny“ může mít také dávný, ale skrytý nejčernější nihilismus, překrytý všelijakými barevnými přehozy a rouškami. Nemusí tedy jít o nic „nového“, nýbrž o projev, propuknutí něčeho, co je už velmi staré a co se nyní stává nápadným otevřenou exacerbací.

3.02

Nietzsche chápe nihilismus jako „radikální odmítnutí hodnoty, smyslu, žádoucnosti“ („die radikale Ablehnung von Wert, Sinn, Wünschbarkeit“). To musíme brát velmi vážně: radikálnost spočívá jednak v tom, že jdeme opravdu až ke kořenům, jednak v tom, že tento zásah až ke kořenům také zjevně vyhlásíme resp. vyjevíme. Tato dvojí stránka radikálnosti tu má mimořádný význam. Jeho pochopení nám odstraní z cesty některé potíže, které vyplývají z Nietzscheových formulací, jež se zdají být kontradiktorické. Je to tedy druhá věc, kterou musíme brát v úvahu. Je totiž možný skrytý, inaparentní nihilismus, který na to vůbec nevypadá, protože je vyjadřován v rozporu se svou pravou povahou. A na druhé straně je možná nihilistická frazeologie, která zakrývá hluboké, ale utajené spoléhání na smysl, na hodnoty a na to, co si je možno a třeba přát. Onen nihilismus evropského typu, o němž Nietzsche mluví, představuje dějinnou, ba světodějnou událost toho, že inaparentní nihilismus, spjatý s řeckou filosofií (Nietzsche mluví o „appolinské“ kultuře), se stává zjevným zásluhou křesťanství (resp. jeho „morálky“) jako zvláštního dějinného dvojfermentu, který je sám vnitřně rozporný a proto od počátku jako celek odsouzen k zániku. Nietzsche mluví o tom, že tato morálka je založena jednak na smyslu pro opravdovost, jednak na s opravdovostí v konfliktu zůstávající falši a proľhanosti intelektuálního vztahu ke světu a k dějinám, tj. k jejich interpretaci (die Falschheit und Verlogenheit aller christlichen Welt- und Geschichtsdeutung). A právě o této morálce se Nietzsche na uvedeném místě vyjadřuje způsobem, který nesmíme přehlédnout: na ni totiž umírá a zaniká, hroutí se křesťanství, protože je to tato morálka, která se obrací proti křesťanskému Bohu [Der Untergang des Christentums – an seiner Moral (die unablässig ist) – welche sich gegen den christlichen Gott wendet].

3.03

Samozřejmě se musíme tázat na tu nejzákladnější věc v Nietzscheově chápání křesťanství: jestliže křesťanská morálka je podle něho neodlučitelná od křesťanství a je proto vlastní příčinou jeho úpadku a rozkladu, v jakém vztahu je ke křesťanství onen „křesťanský Bůh“, proti kterému se tato morálka obrací? Ten je snad od křesťanství odlučitelný? A pokud ano, tak jaký to je vlastně Bůh? Kdo je tímto Bohem? A je vůbec myslitelné, že Nietzsche jinde hovoří právě o tomto Bohu, když říká, že Bůh je mrtev a my křesťané (či pseudokřesťané) že jsme jej zabili? Není naopak ten zabítý, mrtvý, svého božství nadobro zbavený Bůh, zabítý (tj. zbavený života) křesťanskou morálkou a interpretací světa a dějin, jen pseudo-bůh, jen nějaký bůžek, nějaká modla, jejíhož konce netřeba litovat? A není celý tento pokus, odhalit nihilismus moderního člověka a moderní společnosti, ve skutečnosti hluboce protinihilistickým, přímo prorocky varovným výkřikem, že zpíváme smuteční Te Deum a že pláceme na falešném hrobě? A právě v této perspektivě se ukazuje také důležitost mnoha pozitivních Nietzscheových slov o Ježíšovi, podtrhujících, že cílem jeho kritického útoku není on, nýbrž křesťanství

a křesťané? A když zdůrazňuje, že toho boha-pseudoboha jsme my zabili – jakožto moderní společnost, moderní lidé – tak že to je obvinění symetrické k tradičnímu obviňování Židů z toho, že zabili „našeho Pána“? A nemá být tou nejosvobodivější podstatou „radostné zvěsti“ Zarathustrovy i onoho bláznivého člověka, o polednách s rozsvícenou lucernou hledajícího Boha, že ten mrtvý bůh vůbec není tím původně hledaným? Není onen výrok, že „Bůh je mrtev“, adresován těm, kdo se bláznovi smáli a kdo se smáli myšlence, zda se ten hledaný Bůh snad nezaběhl jako nějaké malé dítě? Není nakonec smrt onoho mrtvého boha či spíše pseudoboha, o jehož tlení dává už dávno zápach všem vnímavým nepochybné znamení, velkým vyzváněním spíše oslavována než smutně oplakávána? Není snad smrt tohoto pseudo-boha podmínkou osvobození moderního a nyní již od modernity odvráceného člověka k slyšení a poslouchání toho jediného pravého Boha, totiž Boha, který je pravdou („Gott ist die Wahrheit“), která nemůže dopustit, aby skutečný nihilismus definitivně zvítězil v podobě „fanatické víry, že ‘všechno je klam’ a faleš“

3.04

Jaké je tedy východisko podle Nietzsche? On vůbec na tomto místě nemluví o tom, že bychom měli skoncovat se všemi hodnotami a zejména s těmi nejvyššími. On ve skutečnosti obviňuje moderního člověka, že tohle udělal. Ale zároveň mu chce dodat naději a zejména sílu tím, že ukazuje, jak to je jen zatíženost dávnou chybou, dávným „hříchem“, ke kterému došlo ve starém Řecku. A co radí? „Rozhodující je skepse vůči morálce.“ (Skepsis an der Moral ist das Entscheidende.) Tedy nikoliv skepse vůči „křesťanskému Bohu“, proti kterému se tato křesťanská morálka obrací. Buď by totiž mohlo jít o boha, který byl zavražděn či zabit – a proti takovému mrtvému bohu (pseudo-bohu) je zbytečná skepse, toho lze jen radikálně odmítnout (die radikale Ablehnung). Anebo jde o toho Boha, který není totálně a fatálně spjat s křesťanskou morálkou a proti němuž se právě tato morálka obrací. Který je to Bůh? Inu je to ten Bůh, před nímž se morálně orientovaní křesťané pokoušejí uprchnout do „onoho světa“, tj. do nicoty – a právě tento jejich únik do onoho světa čili do nicoty musí nutně končit v nihilismu (der Untergang der moralischen Weltauslegung,... nachdem sie versucht hat, sich in eine Jenseitigkeit zu flüchten: endet im Nihilismus“ – spočívajícím v přesvědčení, že nic nemá smysl – „Alles hat keinen Sinn“). Právě tento pokus má jakýsi buddhistický rys: jde o touhu po nicotě a do nicoty – „Sehnsucht in Nichts“. (Buddhistický nihilismus ovšem nemá za sebou základně morální vývoj, takže v něm nihilismus zůstává pouze nepřekonanou morálkou.

3.05

Nietzsche není prorokem nihilismu, nýbrž jeho soudcem a odsuzovatelem, zavrhovatelem. Právě tak, jako volá po odvržení morálních hodnotových soudů, volá také a zároveň po odvržení přesvědčení o „nesmyslnosti“. Nietzsche proto hned předvídá nepřátelské reakce jednak ze strany vědy, která podobně jako dosavadní filosofie stála pod tíhou morálních soudů, jednak ze strany protivědy a pavědeckosti. A volá zejména po kritice křesťanské morálky: ta nám dosud chybí. A upozorňuje také na nihilistické konsekvence v politickém a ekonomickém myšlení, ale také v umění apod. Nietzsche tedy není prorokem nihilismu, nepropaguje nihilismus, nýbrž varuje před ním – ale varuje způsobem nezvyklým, protože ukazuje nihilismus tam, kde nejsme nakloněni jej hledat, totiž v samých základech evropských tradic, ba v samotném křesťanství a jeho „morálce“, jak o tom poněkud nás matoucím způsobem mluví (mluví totiž o morálce v jiném smyslu, než jsme uvykli).